

ISSN 2707-3076 (Print)

ISSN 2709-8214 (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Хортицької національної академії

SCIENTIFIC JOURNAL

of Khortytsia National Academy

**Серія: Педагогіка.
Соціальна робота.**

2021, 1(4)

ISSN 2707-3076 (Print)
ISSN 2709-8214 (Online)

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Науковий журнал Хортицької національної академії

Серія:
Педагогіка. Соціальна робота
Випуск 1(4)

Запоріжжя
2021

Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 1(4).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 24104-13944Р
Офіційний сайт видання <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA>

Журнал внесено до групи "Б" Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук і доктора філософії (кандидата наук) зі спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 015 Професійна освіта, 016 Спеціальна освіта, 231 Соціальна робота (Наказ МОН України № 1017 від 27.09.21).

Журнал включено до пошукової системи відкритої наукометричної бази даних Google Scholar, Index Copernicus International, бази даних ICI World of Journals (Index Copernicus International), пошукової системи Open Ukrainian Citation Index (OUCI), до реферативної бази даних «Україніка наукова» та Українського реферативного журналу «Джерело». Журнал розміщений у каталозі Наукової періодики України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та користується сервісами бази даних CrossRef.

Головний редактор:

Нечипоренко Валентина Василівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор, Хортицька національна академія (Україна).

Заступник головного редактора:

Позднякова Олена Леонтіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, перший проректор, Хортицька національна академія (Україна).

Члени редакційної колегії:

Walery Okulicz-Kozaryn, dr. habil., PhD, MBA, Professor, Wrocław University of Environmental and Life Sciences (Poland).

Zenon Gajdzica, prof. dr hab., Ful Professor, professor, Uniwersytet Śląski w Katowicach (Poland).

Борисов Вячеслав Вікторович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дизайну, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

Вайнола Ренате Хейкіівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної педагогіки, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Волошинов Сергій Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння, Херсонська державна морська академія (Україна).

Гевко Ігор Васильович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Журавльова Лариса Станіславівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи, Мелітопольський державний педагогічний імені Богдана Хмельницького (Україна).

Крашеннік Ірина Володимирівна, доктор філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка, асистент кафедри інформатики і кібернетики, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна).

Олексюк Наталія Степанівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти і менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна).

Павленко Анатолій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії вищої освіти України, завідувач кафедри соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна).

Пахомова Наталія Георгіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка (Україна).

Харківська Алла Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри математики та фізики, проректор з науково-педагогічної роботи, комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Цибулько Людмила Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Відповідальний секретар:

Сташук Ольга Олександрівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна).

Зовнішні рецензенти:

Шевцов Андрій Гаррієвич, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник Державної наукової установи «Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини» Державного управління справами (Україна).

Одинець Тетяна Євгенівна, доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації Хортицької національної академії (Україна).

Соколовська Ірина Анатоліївна, кандидат медичних наук, доцент, Запорізький державний медичний університет (Україна).

Жадленко Ірина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти та психології Хортицької національної академії (Україна).

Кудінова Маргарита Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти та психології Хортицької національної академії (Україна).

Червоненко Катерина Сергіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи Хортицької національної академії (Україна).

Схвалено рішенням Вченої ради Хортицької національної академії
Протокол № 3 від 25.11.2021

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА РОБОТА CHAPTER 4. SOCIAL WORK

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-15>

УДК: 378.011.2:364-78

Марія Олегівна Кузьміна

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2101-0630>

аспірантка кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

mari.gorodko@gmail.com

НАУКОВІ РЕФЛЕКСІЇ СПЕКТРА ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ВИПУСКНИКІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 231 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

В науково-оглядовій статті представлені результати осмислення авторкою змісту освітніх стандартів за спеціальністю 231 – «Соціальна робота», які було затверджено Міністерством освіти і науки у 2019 році. Авторка дійшла висновків про те, що досліджені особливості професійної компетентності соціального працівника є підставою для подальших пошуків шляхів оптимізації методичного забезпечення програм професійної підготовки за визначеним спрямуванням. Проаналізовано погляди сучасних українських вчених на проблематику формування професійних компетентностей соціальних працівників у процесі навчання в закладі вищої освіти. Запропоновано перелік методичних засобів формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників за спеціальністю 231 – «Соціальна робота», які оптимізують освітній процес.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, спеціальність 231 – «Соціальна робота», формування компетентності майбутнього соціального працівника, формування компетентності.

Вступ. У професійних та наукових колах продовжується дискусія навколо змісту та сутності професійної компетентності майбутніх фахівців за різними спеціальностями. Зокрема, осмислюється перелік фахових компетентностей працівників соціальної сфери (спеціальність 231 – «Соціальна робота»).

Ця спеціальність є відносно новою як в Україні, так і світі. У світі формування соціальної роботи, як окремого професійного спрямування, почалося на початку ХХ століття. У 20–30 роках ХХ століття соціальна робота в розвинених країнах Європи та Північної Америки поступово почала інтегруватися в систему державної політики та корпоративного соціального сектора великих промислових підприємств. Здійснювати підготовку майбутніх фахівців соціальної роботи в закладах освіти розпочали лише в другій половині ХХ століття. Як показує історична ретроспектива, компетентнісний зміст підготовки фахівців цього спрямування формувалася як

відповідь на актуальні соціальні проблеми і часто зазнавав істотних змін на робочому місці. У зв'язку із пришвидшенням суспільного прогресу та глобалізацією багатьох соціальних чинників проблема визначення чіткого переліку суспільно затребуваних компетентностей соціального працівника постала особливо гостро в кінці ХХ століття та на початку ХХІ століття.

Професійна компетентність майбутніх соціальних працівників досліджувалась багатьма вітчизняними сучасними вченими, як-от: Т. Веретенко (2012), В. Дударьов (2015), М. Головань (2011), Н. Горішна (2009), О. Чусова (2014), Н. Павлишина (2014), Ю. Підвальна (2019) та багатьма іншими. Наукові дослідження зосереджені на формуванні компетентностей майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки, управління професійними компетентностями у сфері соціальної роботи, діагностики якості та рівня сформованості компетентностей соціальних

працівників та соціальних педагогів тощо. У той же час через збільшення кількості осіб, які потребують соціальної допомоги та через створення нових вакансій в соціальних службах та установах, що надають соціальні послуги незалежно від форми власності, з кожним роком набуває все більшої актуальності проблема уточнення переліку компетентностей майбутніх соціальних працівників.

Мета дослідження: здійснити рефлексивний огляд спектра професійних компетенцій бакалавра та магістра соціальної роботи (за державними стандартами цієї спеціальності) та визначити перспективні напрямки подальших розвідок щодо уточнення цього спектру.

Методи дослідження. Для визначення важливих компетенцій для майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи було застосовано такі методи, як аналіз, синтез, конкретно-пошуковий, системно-структурний методи та метод контент-аналізу. Для визначення важливості окремих професійних компетенцій, викладених в освітніх стандартах спеціальності 231 – «Соціальна робота» та актуалізації додатково запропонованих авторкою компетентностей, були застосовані структурно-функціональний і метод екстраполяції.

Спектр професійних компетенцій майбутніх соціальних працівників. На думку Т. Веретенко, компетентнісний підхід в освіті «зумовлений переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається не просте накопичення майбутніми фахівцями знань, умінь та навичок, а володіння навичками пошуку інформації, здатності до самоосвіти протягом навчання та професійної діяльності» (Веретенко, 2012, с. 60). Саме тому сьогодні всі освітні програми закладів вищої освіти побудовані з врахуванням різного виду компетентностей, зокрема і професійних. Узгодження зазначених компетентностей повинно відбуватися з роботодавцями та їх запитам на професійні якості майбутніх працівників.

Як зазначає В. Дударьов, «професійна компетентність соціального працівника становить інтегральну систему професійно-значимих (когнітивних), мотиваційних і особистісних компонентів» (Дударьов, 2015, с. 32). Відповідно

до цього зазначимо, що компетентність є поняттям системним та передбачає відповідну розгалужену структуру. Тому майбутні соціальні працівники в процесі свого навчання в закладі вищої освіти повинні оволодівати комплексом компетенцій зі складною структурою, осмислення якої є важливим елементом програмування процесу її опанування в освітньому процесі ЗВО.

За визначенням М. Головань, «компетентність – це інтегральна якість особистості, що є результатом опанування компетенцій. Компетентність виявляється в успішно реалізованій діяльності» (Головань, 2011, с. 226). Відповідно, говорити про конкретну компетентність можна, якщо вона реалізується в певних діях. Під час професійної діяльності соціального працівника не може бути потенційних компетенцій, оскільки вони безпосередньо проявляються в практичній діяльності. Професійні компетенції соціального працівника безпосередньо пов'язані з реалізацією його професійного рольового набору. Процес практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності з позицій компетентнісного підходу «потребує вдосконалення для більш ефективного розвитку у фахівців ключових професійних компетентностей» (Казаннікова, 2020, с. 127). За твердженням Н. Голови, «для виконання соціальних ролей у професії соціального працівника поєднуються як особистісні, так і професійні характеристики» (Голова, 2015, с. 40). Ролі соціального працівника можуть бути ширшими за рамки безпосередніх професійних обов'язків і тому вимагають додаткових соціальних компетентностей, що повинні узгоджуватися з тенденціями розвитку суспільства.

На думку Н. Горішної, «професійні компетенції соціального працівника є частиною його фахової підготовки» (Горішна, 2009, с. 114–117), тому формування професійних якостей соціального працівника треба починати в студентські роки за чітко усвідомленим алгоритмом з можливістю їхньої перевірки в кінці навчання.

Зміст професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи в рамках навчання в закладі вищої освіти має різну специфіку залежно

від рівня вищої освіти та відображений у відповідних освітніх програмах спеціальності 231 – «Соціальна робота» (рівні «бакалавр» та «магістр»). Зокрема, Наказом Міністерства освіти і науки України 24.04.2019. № 556 затверджено Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 – Соціальна робота для другого (магістерського) рівня вищої освіти, який побудовано відповідно до визначеного переліку професійних компетентностей майбутнього фахівця. У цих документах компетентність, як ключове поняття, трактовано як «здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов» (Наказ, 2019, № 557).

На магістерському рівні професійна компетентність (за стандартом зазначеної спеціальності) містить 16 компетентенцій. Осмислимо їхній зміст та сутність.

ПК № 1. «Здатність до розуміння та використання сучасних теорій, методологій і методів соціальних та інших наук стосовно завдань фундаментальних і прикладних досліджень у галузі соціальної роботи» (Наказ, 2019, № 556). Соціальна робота виникла як сфера практичної діяльності, відповідаючи на соціальні виклики більшості цивілізованих суспільств, що в кінці XIX століття не могли забезпечити мінімальний пакет соціальних послуг. Зазначений виклик спричинив високий рівень соціальної напруги серед людей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Відповідаючи на цей соціальний запит, філантропи США та деяких країн Європи поєднали власні зусилля для формування системи фрагментарного надання соціальних послуг (Тименко, 2010, с. 44–47). Через відсутність специфічного методологічного обґрунтування теоретикам та практикам соціальної роботи доводилось користуватися напрацюваннями інших наук, як-от психологія, педагогіка, соціологія тощо. Теоретико-методологічні напрацювання цих наук і сьогодні мають важливе значення для розбудови досліджень із соціальної роботи.

ПК № 2. «Здатність планувати та здійснювати наукові комплексні дослідження з метою виявлення й аналізу соціально значущих проблем і факторів досягнення соціального благополуччя різних груп населення» (Наказ, 2019, № 556). Зважаючи на те, що соціальний працівник, крім того, що є практичним працівником, має і науковий функціонал, забезпечення якого може мати як формальну, так і не формальну форму, тому наукові навички соціального працівника дають додаткові переваги на ринку праці. Адже проведення наукового дослідження чи хоча б реалізація одного з його етапів дає можливість соціальному працівникові виконувати роль супервайзера, планувати роботу соціальної служби чи іншої установи в середньостроковій та довгостроковій перспективах. Ці функції важливі як для працівника державної й комунальної соціальної служби чи установи, так і для організацій недержавної форми власності. Не слід забувати і про те, що випускник магістратури спеціальності 231 – Соціальна робота має право на навчання в аспірантурі, що передбачає проведення наукового дослідження за всіма державними стандартами високого рівня. Звісно, програма аспірантури передбачає поглиблення наукових навичок, але одним із факторів зарахування до аспірантури є вже проведені наукові дослідження в рамках магістратури.

ПК № 3. Здатність професійно діагностувати, прогнозувати, проектувати та моделювати соціальні ситуації (Наказ, 2019, № 556). Зазначена професійна компетентність конкретизує наукові навички майбутнього соціального працівника. Із самого формулювання зрозуміло, що зазначена компетентність передбачає здійснення діагностування, прогнозування, проектування та моделювання. Соціальна діагностика є важливою функцією діяльності як соціального працівника, так і соціального педагога (Чусова, 2014, с. 199–203). Акцентуація саме на цих функціях соціального працівника є свідченням того, що це першочергові аналітичні навички сучасного соціального працівника незалежно від місця його роботи.

ПК № 4. «Здатність до впровадження методів і технологій інноваційного практикування та управління в системі соціальної роботи» (Наказ, 2019, № 556). Зазначену компетентність можна віднести до організаційного функціоналу соціальної роботи. Тому соціальний працівник, здійснюючи власні професійні обов'язки, повинен безпосередньо сприяти впровадженню методів і технологій інноваційного практикування (Детяр, 2013, с. 165–170). Тобто мультиплікувати інноваційні практики в рамках здійснення власних професійних обов'язків. Хоча слід зазначити, що впровадження інновацій не повинно перетворюватися на самоціль. Тому впровадження інновацій має здійснюватися лише за колективним планом, погодженим між соціальною службою з відповідними керівними органами та центральною чи місцевою владою. У разі якщо майбутній соціальний працівник буде співпрацювати з недержавними установами, то впровадження інновацій йому все одно слід буде узгоджувати з грантодавцями, представниками міжнародних донорів та глобальних благодійних фондів та з місцевими регулюючими органами. Сьогодні продукує і таку форму погодження інноваційного впровадження тих чи інших соціальних технологій з представниками громадськості. Тому соціальні працівники мають бути готовими до широкого соціального діалогу щодо впровадження інноваційного досвіду в соціальну роботу.

ПК № 6. «Здатність оцінювати процес і результат виконаної роботи, розробляти та впроваджувати програми забезпечення якості соціальних послуг» (Наказ, 2019, № 556). Соціальне обслуговування, на нашу думку, є головним видом соціальної допомоги, яку надають соціальні служби, тому логічним виглядає наявність зазначеної компетентності саме в стандарті зі спеціальності 231 – Соціальна робота. Особливо цінною ця компетентність є з огляду на те, що ринок соціальних послуг постійно розширюється і вимагає специфічних знань, вмінь та навичок. Розширення ринку соціальних послуг часо відбувається за рахунок недержавного сектору соціальної роботи.

ПК № 7. «Здатність до професійної рефлексії» (Наказ, 2019, № 556). Рефлексія є

важливою якістю більшості науковців та практиків (Кравець, 2009, с. 19.). Адже рефлексувати – це знаходити нові смисли у звичайних речах та знаходити можливості для творчого застосування методів та методик соціальної роботи, працюючи з різними групами клієнтів.

ПК № 8. «Здатність до ініціювання та просування соціальних змін, спрямованих на покращення соціального добробуту» (Наказ, 2019, № 556). Просування соціальних змін є ціннісною характеристикою. Здебільшого схильність до ініціювання та активного провадження соціальних змін мають люди молодого віку, що і є однією з характеристик студентства. З іншого боку, студенти, яким за 35 років і які, на нашу думку, за віковою логікою займають більш консервативні соціальні позиції, також мають високий відсоток вірогідності ініціювання та просування соціальних змін, якщо заглиблюються в особливості спеціалізації та активно формують у себе професійні якості та здатності.

ПК № 10. «Здатність сприяти набуванню й удосконаленню фахівцями та нефахівцями спеціальних знань і навичок у сфері соціальної роботи» (Наказ, 2019, № 556). Крім того, що соціальний працівник має надавати універсальні соціальні послуги, він повинен пам'ятати і про власний соціально-педагогічний потенціал. Соціальна педагогіка є однією зі спеціалізацій спектра соціальної роботи, відповідно педагогічні функції мають бути обов'язковими для майбутнього соціального працівника. З огляду на те, що магістри із соціальної роботи мають право на викладання дисциплін з соціальної роботи, вони повинні розвивати педагогічні навички. Крім цього, зазначимо, що соціальні працівники часто для розв'язання проблем дітей та підлітків співпрацюють з їхніми батьками. Під час такої взаємодії батьки клієнтів потребують також фахової допомоги в рамках індивідуальних програм соціального обслуговування дітей, а також для контролю та підтримки соціотерапевтичних ефектів (Пашкевич, 2017, с. 135–142). Соціальні працівники також проводять заняття з волонтерами, коли треба їх навчити працювати з різними групами клієнтів. Усе вище перераховане не скасовує необхідності

соціальному працівнику ділитися з колегами власним досвідом.

ПК № 11. «Здатність до розроблення та управління соціальними проєктами» (*Наказ*, 2019, № 556). Кожен соціальний працівник виконує певний управлінський функціонал на своєму рівні і вимагає певних управлінських навичок. У той же час окремі соціальні працівники, які вдало змогли реалізувати власні управлінські навички, автоматично мають шанси для їх розширення у разі просування кар'єрною драбиною. Засосування методу соціального проєктування дозволяє створювати та впроваджувати актуальні програми для вирішення проблем як окремих клієнтів, так і окремих соціальних груп. Тому формування управлінських навичок та основ проєктної діяльності в майбутніх соціальних працівників повинно починатися вже з перших курсів бакалаврських освітніх програм.

ПК № 13. «Здатність виявляти професійну ідентичність та діяти згідно з цінностями соціальної роботи» (*Наказ*, 2019, № 556). Прояв професійної ідентичності є важливим елементом ідентифікації представників різних спеціальностей. У реальності це означає, що представники однієї спеціальності чи навіть споріднених професійних напрямків мають алгоритми виконання власних професійних обов'язків, особливості комунікування тощо. Тому під час навчання в закладах вищої освіти та під час проходження практик соціальним працівникам важливо засвоїти перелічені елементи професійної ідентифікації спеціальності, яку вони опановують на бакалаврському чи магістерському рівнях.

ПК № 14. «Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, ініціювання пропозицій і рекомендацій стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи» (*Наказ*, 2019, № 556). Навички критичного мислення важливі для представника будь-якої спеціальності, оскільки вони дають можливість якісно аналізувати інформацію. Це важливо для подальшого розвитку фахівця як у професійному, так і на особистісному рівнях.

Розвивати критичність мислення майбутніх соціальних працівників можна за допомогою різних методик, але, на нашу думку, найбільш ефективною з таких методик є виконання творчих завдань у процесі навчання, які базуються на аналізі статистичних та даних соціологічних досліджень. Особливо цінними для розвитку зазначеної професійної компетенції повинні стати розв'язання проблемних ситуацій під час окремих практик соціальної роботи.

ПК № 15. «Здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві» (*Наказ*, 2019, № 556). Створення позитивного іміджу для своєї спеціальності, якою ти безпосередньо займаєшся, є важливою позитивною місією для будь-якого спеціаліста. Стосується вона і майбутніх соціальних працівників. В умовах інформаційного суспільства формування позитивного іміджу власної спеціальності не є складним процесом через існування великої кількості інформаційних каналів. У сучасній українській державі зазначена компетентність повинна мати розширену версію. Адже за тридцять років української незалежності до нині зустрічаються громадяни, які не розуміють, чим займаються як окремі соціальні працівники, так і соціальні служби. Тому одним з елементів створення позитивного іміджу професії «соціальний працівник» є інформування про діяльність соціальних працівників та соціальних служб. Особливо це стосується спеціалізованих соціальних служб, оскільки про діяльність територіальних центрів соціального обслуговування через їх велику чисельність та поширеність по всій території України в представників різних груп населення інформації достатньо. Водночас спеціалізовані спеціальні соціальні служби та центри через відсутність соціальної реклами й інших методик соціального маркетингу можуть бути невідомими для більшості потенційних клієнтів. Тому молодим соціальним працівникам слід опановувати методики маркетингу соціальних послуг та соціальної реклами для створення позитивного іміджу власної професії та установи, де вони безпосередньо виконують власний професійний функціонал.

ПК № 16. «Здатність упроваджувати ефективний менеджмент організації у сфері

соціальної роботи» (Наказ, 2019, № 556). Зазначена компетентність має на меті покращити рівень управління в рамках соціальної роботи в цілому та окремих соціальних служб і установ. Так склалося, що соціальні служби та установи стали формуватися здебільшого за перших років української незалежності. За часів СРСР система соціального обслуговування складалася з мережі територіальних центрів соціального захисту з диференціацією за районами. З радянських часів в соціальній сфері була сформована чітка управлінська вертикаль і соціальні служби займалися виконанням міністерських директив і тому не мали широкого поля для реалізації саме управлінських рішень. Зазначена проблема в рамках соціальної роботи актуалізувалася наприкінці 90-х років ХХ століття. Саме в цей час система соціального обслуговування досягла рівня, коли кожна соціальна служба та заклад соціального обслуговування повинні були показувати власну ефективність як на рівні професійного співтовариства, так і під час взаємодії з клієнтами. Сьогодні ж для будь-якого соціального працівника опанування управлінських компетентностей є важливим елементом підготовки на випадок розвитку власної кар'єри в майбутньому, а також здійснення безпосереднього управління підрозділу соціальної служби чи установи. Навіть якщо соціальний працівник тільки починає власну кар'єру йому потрібні управлінські навички у сфері самоменеджменту та роботи з клієнтами. Кожен із зазначених напрямів вимагає планування, делегування прийняття рішень на різних етапах роботи служби тощо. Саме тому наявність курсів «Менеджмент соціальної роботи» та «Маркетинг соціальних послуг» повинна бути обов'язковою для всіх освітніх програм за напрямком 231 – Соціальна робота. Це сприятиме подальшому розвитку соціального працівника незалежно від його віку та місця роботи.

Усі перераховані компетентності є формуючими для навчання магістрів із соціальної роботи. Подібні компетентності визначаються і бакалаврським стандартом. Зазначений бакалаврський стандарт містить 20 професійних компетентностей (Наказ, 2019, № 557). Проведений

нами контент-аналіз списку зазначених професійних компетентностей випускника бакалаврського рівня за спеціальністю 231 – Соціальна робота свідчить про те, що розробники зазначеного стандарту зосередилися на тому, що майбутні соціальні працівники повинні мати такі професійні здібності: «Знання і розуміння сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів (психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного); здатність прогнозувати перебіг різних соціальних процесів. Знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення; здатність до аналізу соціально-психологічних явищ, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади» та інші.

Не слід забувати і про те, що сьогодні дуже важливими є компетентності, які визначаються закладами вищої освіти та зумлені його специфікою. Наприклад, якщо заклад вищої освіти, що реалізовує програму «Соціальна робота» має медичний чи педагогічний факультети, він може внести до силабусів певні додаткові компетентності медичного чи педагогічного спрямування. Іншим підходом може бути визначення зазначених компетентностей через окреслення додаткових компетентностей з огляду на специфіку наукової роботи кафедри, що забезпечує освітню програму за цією спеціальністю. На практиці це означає, що члени кафедри можуть спеціалізуватися на психологічних чи педагогічних дослідженнях і це може бути підставою в програмуванні результатів навчальної діяльності збільшити кількість саме педагогічних або психологічних компетентностей. На перший погляд може здатися, що це схоже на кон'юктурність та упередженість кафедри, яка забезпечує навчальний процес, та в реальності це безпосередня реалізація автономії закладів вищої освіти і це додатковий інструмент для випускників спеціальності 231 – «Соціальна робота» виконувати додаткові функціональні обов'язки в тих закладах і установах, де вони будуть працювати.

Крім загальних професійних компетентностей, у закладах вищої освіти

доцільно диференціювати професійні компетентності за специфікою роботи з різними групами клієнтів. Сьогодні здебільшого є спроби прописати зазначені компетенції підготовки фахівців соціальної роботи в контексті їхньої діяльності з особами з інвалідністю (Підвальна, 2019, с. 81–88.) та людьми похилого віку (Павлишина, 2014, с. 141–151). Хоча сьогодні є нагальною проблема розробки компетентностей для майбутніх соціальних працівників за специфікою надання соціальних послуг для всіх груп клієнтів соціальних служб та інших установ, що займаються практичною соціальною роботою.

Оптимізація освітніх програм спеціальності «Соціальна робота». Актуалізовані нами та виокремлені компетенції майбутніх фахівців зумовлюють потребу в перегляді освітніх програм з позиції їхньої оптимізації щодо застосовуваних форм, методів та технологій.

Професійна компетентність кожного конкретного спеціаліста закладається під час опанування лекційних матеріалів, практичних та лабораторних занять. Важливим елементом підготовки спеціаліста зі спеціальності «соціальна робота» є проходження різних видів практик, починаючи від ознайомчої, закінчуючи переддипломними практиками, які відбуваються відповідно до навчальних планів, затверджених на кафедрах, що забезпечують відповідні освітні програми в тих чи інших закладах вищої освіти.

Оптимізація методичного забезпечення програм професійної підготовки студентів спеціальності 231 – Соціальна робота на сучасному етапі повинна бути зосереджена на максимальному наближенні до сучасних освітніх стандартів спеціальностей як на рівні бакалаврату, так і магістратури. Через те, що сучасне українське суспільство трансформується за тенденціями світових інституцій та в умовах науково-технічної революції, це зобов'язує нас постійно вдосконалювати програми професійної підготовки за рахунок включення інноваційних технологій. Головна інновація сьогодення в цьому напрямку полягає у трансформації відповідних професійних програм підготовки фахівців за рахунок занять, спрямованих на освоєння цифрових компетенцій спеціалістів спеціальності

231 – Соціальна робота. Також важливим елементом оптимізації методичного забезпечення програм професійної підготовки студентів спеціальності 231 – Соціальна робота на сучасному етапі є адаптація кращих світових зразків технологізації компетентностей спеціалістів з соціальної роботи до українських освітніх реалій.

Технології формування компетентності соціального працівника є різноманітними та багатовимірними. Сьогодні важливим є їх комплексне поєднання. Зокрема, залишаються актуальними технології опанування теоретичного матеріалу. Незважаючи на те, що сьогодні з точки зору громадськості та навіть значної частини студентів важливість практичної підготовки є більш суттєвою порівняно з теоретичною, але оволодіння глосарієм і теоретичними підходами соціальної роботи залишається актуальним. Опанування теоретичного матеріалу має відбуватися з використанням інноваційних засобів, не зосереджуючись виключно на лекційних матеріалах та роботі з підручниками, для цього доцільно використовувати інтерактивні курси з використанням геймінгу та перекладу з іноземних мов. Оволодінню компетентностями соціального працівника сприяло б створення відеотеки лекційних матеріалів із соціальної роботи і навчальних фільмів, де б розглядалися практичні ситуації, актуальні для діяльності практичного соціального працівника.

Здобуття практичних компетентностей також потребує інноваційних інструментів та технологій. Одним з таких інструментів є створення віртуального клієнта соціальної служби з можливістю регулювання випадку, з яким він звертається до соціального працівника. Подібні технології вже використовуються в закладах медичної вищої освіти, де використовується технологія віртуальний пацієнт. Відповідно результатом спілкування з пацієнтом є коментар програми з приводу результатів лікування пацієнта студентом. Екстраполюючи зазначений досвід на соціальну роботу, вважаємо, що слід розробити відповідного чат-бота, який би міг коментувати дії студента-соціального працівника, що покращувало б оволодіння ним загальних та спеціальних компетентностей.

Висновки. На сьогодні затверджено державні освітні стандарти спеціальності 231 – «Соціальна робота», які визначають базовий перелік компетенцій фахівця. Водночас ці компетенції, незважаючи на власну універсальність, потребують уточнення, особливо з врахуванням професійної специфіки соціальної роботи з різними групами клієнтів.

Рефлексований нами перелік професійних компетенцій майбутніх фахівців досліджуваної спеціальності зумовлює потребу в продовженні пошуків шляхів оптимізації методичного забезпечення програм професійної підготовки, яка відбувається з урахуванням соціокультурних, соціально-економічних та технологічних трансформацій. Для підвищення ефективності засвоєння як загальних, так спеціальних компетенцій майбутніх соціальних працівників необхідно використовувати інноваційні засоби та технології. Серед таких технологій можна виділити створення медіатеки з навчальними фільмами та іншими відеофайлами, які б сприяли засвоєнню конкретних

компетентностей. Крім цього, ми вважаємо за доцільне створення програми віртуальний клієнт соціальної служби, що сприяло б покращенню як рівня оцінювання студентів під час поточного і екзаменаційного контролю, так і дало б змогу налагодженню системи самооцінювання власних компетенцій майбутніми соціальними працівниками.

Перспективи подальших досліджень.

У майбутніх дослідженнях слід зосередити свою увагу на уточненні компетенцій майбутніх соціальних працівників з огляду на нові виклики, які стоять перед національною системою соціальної роботи. Також одним з перспективних напрямів дослідження є пошук нових компетенційних напрямків для сучасних соціальних працівників у сфері суміжних сфер діяльності (психологія, педагогіка тощо). Важливим напрямом подальших досліджень має стати проблема цифровізації соціальних послуг та опанування майбутніми соціальними працівниками відповідних цифрових компетенцій.

Література

- Веретенко Т. Г. Формування компетентностей майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* Вип. 104. Чернігів, 2012. С. 60–62.
- Голова Н. І. Професійна компетентність працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Серія: Соціально-педагогічна. 2015. Вип. 24. С. 35–43.
- Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2011. № 8(18). С. 224–234.
- Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: Педагогіка, соціальна робота. 2009. № 16–17. С. 114–117.
- Дегтяр О. Управління соціальною сферою в умовах формування інноваційної економіки України *Держава та регіони.* Сер. : Державне управління. 2013. № 2. С. 165–170.
- Дударьов В.В. Професійна компетентність соціальних працівників: методи управління *Грані.* 2015. № 4. С. 27–32.
- Казаннікова О. В. Використання технології воркшопу у процесі практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 126–136. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-13>*
- Кравець Л. М. Виховання саморефлексії у студентів вищих навчальних педагогічних закладів : автореф. дис. ...канд. пед. наук : спец. 13.00.07. / Луганськ, 2009. 22 с.

- Наказ Міністерства освіти і науки України 24.04.2019р. № 556. «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 – Соціальна робота для другого (магістерського) рівня вищої освіти» URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-agistr.pdf>
- Наказ Міністерства освіти і науки України 24.04.2019р. № 557. «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 – Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» URL : <http://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf>.
- Павлишина Н. Структура готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку *Освітологічний дискурс*. 2014. № 2. С. 141–151.
- Пашкевич А. Соціотерапія як форма допомоги дітям із синдромом порушення активності та уваги *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки*. 2017. № 3. С. 135–142
- Підвальна Ю. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з інвалідністю *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2019. № 2. С. 81–88.
- Тименко В. М. Історичні етапи розвитку теорії соціальної роботи в США *Вісник національного авіаційного університету* №3. 2010. С. 44–48. DOI : <https://doi.org/10.18372/2411-264X.3.2147>
- Чусова О. М. Діагностика підготовленості майбутніх соціальних педагогів до роботи з молодшими школярами девіантної поведінки *Наука і освіта*. 2014. № 3. С. 199–203.

Reference

- Chusova, O. M. (2014). Diagnosis of the readiness of future social educators to work with younger students of deviant behavior. *Science and education*, 3, 199–203 (ukr).
- Dehtiar, O. (2013). Management of the social sphere in the conditions of formation of innovative economy of Ukraine *State and regions*. № 2, 165–70 (ukr).
- Dudarov, V. V. (2015). Professional competence of social workers: management methods. *Faces*, 4, 27–32 (ukr).
- Holova, N. I. (2015). Professional competence of social workers to perform social roles in practice. *Collection of scientific works of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Series: Socio-pedagogical*, Vol. 24, 35–43 (ukr).
- Holovan, M. S. (2011). Competence and competency: a comparative analysis of concepts. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 8(18), 224–234 (ukr).
- Horishna, N. (2009). Professional competence of a social worker as a component of his professional training *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy, social work*, 16–17, 114–117 (ukr).
- Kazannikova, O. V. (2020). Use of workshop technology in practical training for future social care teachers in terms of professional activity. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal / [editorial board : V. Nechyporenko (chief editor) and others] : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council*, Iss. 1(2). 126–136 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-13> (ukr).
- Kravets, L. M. (2009) Training self-reflection in students of higher educational pedagogical institutions. Extended abstract of Candidate's thesis. (ukr).
- Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 24, 2019. № 557. "On approval of the standard of higher education in the specialty 231 – Social work for the first (bachelor's) level of higher education" <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf> (ukr).

- Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 24, 2019. № 556. "On approval of the standard of higher education in the specialty 231 – Social work for the second (master's) level of higher education"]. https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni_%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-agistr.pdf (ukr).
- Pashkevych, A. (2017). Sociotherapy as a form of care for children with the syndrome of impaired activity and attention. *Scientific notes of Nizhyn State Gogol Pedagogical University*. Psychological and pedagogical sciences, 3, 135–142 (ukr).
- Pavlyshyna, N. (2014). Structure of future social workers' readiness for professional activity in institutions of social service for elderly people. *Educational discourse*, 2, 141–151 (ukr).
- Pidvalna, Yu. (2019). Formation of future social workers' readiness to work with people with disabilities. *Psychological and pedagogical problems of the modern school*, 2, 81–88 (ukr).
- Tymenko, V. M. (2010). Historical stages of development of the theory of social work in the USA. *Bulletin of the National Aviation University*, № 3. с. 44–48. DOI : <https://doi.org/10.18372/2411-264X.3.2147> (ukr).
- Veretenko, T. H. (2012). Formation of competencies of future social teachers in the process of professional training. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Ser.: Pedagogical sciences*. Vol. 104, 60–62.

НАУЧНАЯ РЕФЛЕКСИЯ СПЕКТРА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ВЫПУСКНИКОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ 231 «СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА»

Мария Кузьмина, аспирантка кафедри соціальної роботи і психології Національний університет «Запорізька політехніка», Запоріжжє, Україна, e-mail: mari.gorodko@gmail.com

В обзорной статье рассмотрены конкретные профессиональные компетенции социального работника. Исследованы особенности профессиональной компетентности социального работника исходя из образовательных стандартов по специальности «231 – Социальная работа». Предложено спектр средств методического обеспечения образовательной программы, в частности технологии формирования профессиональной компетентности будущих социальных работников по специальности «231 – Социальная работа».

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, специальность «231 – Социальная работа», формирование компетентности будущего социального работника, формирование компетентности.

SCIENTIFIC REFLECTION ON SCIENTIFIC COMPETENCIES SPECTRUM OF GRADUATES IN SPECIALTY 231 "SOCIAL WORK"

Mariia Kuzmina, graduate student of the Department of Social Work and Psychology, "Zaporizhzhia Polytechnic" National University, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail : mari.gorodko@gmail.com

The article considers the peculiarities of professional competencies formation in future social workers through the consideration of specific professional competencies of a social worker to perform specific operational actions in the implementation of professional activities according to the job descriptions of this profession. The author determined peculiarities of the concept of professional competence for the future social worker depending on the sphere of his/her future professional activity within the system of social assistance and social services of different groups of clients in institutions of all forms of ownership. Peculiarities of professional competence of a social worker based on educational standards in the specialty «231 – Social Work» were studied. The author analyzes the views of modern Ukrainian and foreign scientists on the issue of professional competencies of social workers. The techniques of formation of professional competence of future social workers in the specialty «231 – Social work» were offered. The peculiarities of the relevance of certain professional competencies of a social worker based on the relevant educational standards for

Bachelor's and Master's degrees were specified. The structure of separate professional competencies of future social workers was detailed and differentiated. The article clarifies the specifics of different professional competencies of a social worker depending on the specifics of the work of social service and the clients on whom the direct activity of the social worker is focused. The article examines the competencies of future social workers as an integrated system of professionally significant (cognitive), motivational and personal components of a particular social worker in terms of the activities of the institution where his/her professional activity is carried out. The article outlines the relevance of the development of certain professional competencies in the activities of a practical social worker in accordance with the Ukrainian legislation and trends in modern Ukrainian society.

Key words: *competency, professional competence, specialty «231–Social work», formation of competencies of future social workers.*

Стаття надійшла до редакції / Received 30.10.2021
Прийнята до друку / Accepted 19.11.2021
Унікальність тексту 93, 2 % (Unicheck ID1009904706)
© Кузьміна Марія Олегівна, 2021.

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-16>
УДК: 378: 364.08

Галина Василівна Лещук
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0017-9464>
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
h.v.leshchuk@gmail.com

СУТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕМПАТІЇ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ РИСИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У науково-оглядовій статті схарактеризована емпатія як професійно значуща риса соціального працівника, котра є емоційною особливістю фахівця і відіграє велику роль у відносинах учасників соціальної взаємодії, в сприйнятті ними один одного, у встановленні взаєморозуміння між ними. Окреслені основні напрями наукових досліджень феномену емпатії; аналіз наукових джерел дозволив прийти до висновку, що емпатія найбільш активно вивчалась у проблемному полі психології, етики, філософії. Визначено основні підходи до визначення сутності емпатії: гносеологічний, етичний та інтеграційний. Зазначені основні види та форми емпатії: короткочасна і довготривала, адекватна й неадекватна, ситуаційна і диспозиційна емпатія. Виявлено, що на формування емпатії впливають соціально-демографічні, психологічні, зовнішні фактори. Зазначається, що міжособистісна взаємодія між соціальним працівником і клієнтом – складний двосторонній процес, який вимагає емпатійного відгуку не тільки від соціального працівника, тому слід розвивати емпатію й у клієнтів. Сутнісними характеристиками емпатії соціальних працівників визначені: гуманістичне ставлення до клієнта, двосторонній характер прояву емпатії, кореляція емпатії з психологічним механізмом ідентифікації, поєднання в емпатії трьох компонентів (когнітивного, емоційного, діяльнісного).

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
SCIENTIFIC JOURNAL OF KHORTYTSIA NATIONAL ACADEMY
(СЕРІЯ: ПЕДАГОГІКА. СОЦІАЛЬНА РОБОТА)**

*Журнал розміщує статті двома мовами: українською та англійською.
Періодичність наукового видання: 2 рази на рік.*

*Думки авторів не завжди збігаються з точкою зору редакції.
За достовірність фактів, цитат, імен, назв та інших відомостей відповідають автори.*

*Літературний редактор (українська, російська мови) – Н. В. Руколянська, к.філол. н.
Літературний редактор (українська, російська мови) – О. Ф. Фурман, к.філол. н.
Літературний редактор (англійська мова) – Б. В. Корнелюк, к.філол. н.
Комп'ютерна верстка та макет – П. В. Демченко.
Дизайн обкладинки – Т. В. Геворкян-Тарасова.*

*Підписано до друку 30.11.21 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура Arial Narrow. Друк Riso.
Умов. др. арк. 25,58. Наклад 70 пр.*

*Видавництво комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
Україна, 69017, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.
Свідоцтво: ДК №7031 від 27.12.2019 р. тел./факс: (061)283-20-01, (061)283-20-05.
E-mail: p26052017@gmail.com E-mail: info@khnnra.zp.ua
Сайт: khnnra.edu.ua*

Усі права захищені. Повний або частковий передрук дозволено лише за згодою авторів і редакції.
При передрукуванні обов'язковим є посилання на наукове видання
«Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy»
(Серія: Педагогіка. Соціальна робота).